

Zbigniew ORBIK
Politechnika Śląska
Wydział Organizacji i Zarządzania
Katedra Stosowanych Nauk Społecznych

O FILOZOFICZNYCH PODSTAWACH KONCEPCJI ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Streszczenie. Autor prezentowanego tekstu stawia sobie za cel wskazanie kilku istotnych dla koncepcji zrównoważonego rozwoju założeń filozoficznych, leżących u jej podstaw. W artykule nie chodzi oczywiście o całościowe omówienie zagadnienia, gdyż przekraczałoby to ramy każdego opracowania. Celem jest zwrócenie uwagi na kilka podstawowych momentów tworzących fundament filozoficzny współczesnych koncepcji zrównoważonego rozwoju. Są to założenia o charakterze metafizycznym, aksjologicznym i antropologicznym.

Słowa kluczowe: antropologia, aksjologia, filozofia, zrównoważony rozwój

ON THE PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS OF THE CONCEPT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Summary. The author of the presented text aims to identify a few relevant to the concept of sustainable development philosophical assumptions. The article is not a comprehensive discussion of the course topics, because that would exceed the framework of each study. The aim is to draw attention to a few basic moments forming philosophical foundation of the modern concept of sustainable development. These are metaphysical, axiological and anthropological premises.

Keywords: anthropology, axiology, philosophy, sustainable development

Pojęcie zrównoważonego rozwoju jest przedmiotem wielu analiz naukowców reprezentujących różnorakie dyscypliny wiedzy. Zwłaszcza przedstawiciele nauk ekonomicznych i prawnych poświęcają omawianemu zagadnieniu wiele uwagi. Kategoria zrównoważonego rozwoju weszła także do słownika nauk biologicznych, geografii i ochrony środowiska.

Coraz więcej opracowań pojawia się na gruncie nauk humanistycznych. Jest to także koncepcja, do której coraz chętniej odwołują się politycy. Jako zagadnienie interdyscyplinarne cechuje się znaczną wieloznacznością¹. Przyczyny tej wieloznaczności są wielorakie. Jedną z nich jest odmiennosc oczekiwań dotyczących efektów realizacji zrównoważonego rozwoju. Istotną rolę odgrywają także korzyści z jego realizacji, nierównomiernie rozłożone pomiędzy różnymi obszarami kuli ziemskiej, państwami, klasami i warstwami społecznymi. Wpływa również na to różnorodność wartości, którą przypisuje się zrównoważonemu rozwojowi. Wartości te stanowią ważny wyznacznik działań praktycznych, zazwyczaj o charakterze politycznym. Należy uznać, że przypisywanie kategorii zrównoważonego rozwoju tak wielu znaczeń spowodowane jest głównie względami natury praktycznej.

Istnieje także bogata twórczość filozoficzna poświęcona idei zrównoważonego rozwoju. Twórczość tę cechuje wielość stanowisk. Różni myśliciele w zgoła odmienny sposób interpretują tę ideę. Nie jest to oczywiście zjawisko zaskakujące dla historyka idei. Jest on świadom, że każda idea ma swoją historię, w trakcie której bywa rozmaicie interpretowana, a każda interpretacja jest zarówno jakimś przekształceniem jej pierwotnej formy, jak i dodaniem nowego sensu, w najszerszej zaś perspektywie, wyeksplikowaniem pewnych rozwojowych potencji tkwiących w danej idei w sensie logicznym. Mimo faktu że jest to idea stosunkowo „młoda” można wyróżnić trzy zasadnicze typy dyskursu filozoficznego, odnoszącego się do analizowanej tutaj problematyki². Zostały one określone jako pragmatyczny, systemowy i konserwatorski.

W pragmatycznej wersji filozofii zrównoważonego rozwoju dominuje przekonanie o korelacji zachodzącej pomiędzy rozwojem moralności a skłonnością człowieka do wykorzystywania rozumu do oceny skutków działania i korekty jego celów, jeśli stanowią one dla niego zagrożenie. Istotą rozwoju zrównoważonego, wedle tej koncepcji, jest zachowanie równowagi pomiędzy wzrostem gospodarczym a stanem środowiska naturalnego. Zapewnienie ludziom wysokiej jakości życia nie sprowadza się (w tym ujęciu) jedynie do warunków materialnych życia. Istotna jest tu także realizacja wartości innego rodzaju: społecznych czy ogólniej humanistycznych. W wymiarze konkretnym za najważniejsze uznaje się takie wartości, jak: zdrowie, życie w czystym środowisku,

¹ Barbara Piontek wymienia na przykład 28 definicji pojęcia zrównoważonego rozwoju. Są to ujęcia występujące zarówno w polskiej literaturze przedmiotu, jak i aktach normatywnych Unii Europejskiej oraz Organizacji Narodów Zjednoczonych. Zob. Piontek B.: Koncepcja rozwoju zrównoważonego i trwałego Polski, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 2002. W późniejszych opracowaniach definicji tych pojawia się jeszcze więcej. Artur Pawłowski wymienia np. ich już 50. Zob. Pawłowski A.: Rozwój zrównoważony – idea, filozofia, praktyka. Monografie, nr 51, Komitet Inżynierii Środowiska PAN, Lublin 2008.

² Zob. Hull Z.: Filozofie zrównoważonego rozwoju, [w:] Papuziński A. (red.): Zrównoważony rozwój. Od utopii do praw człowieka, Wydawnictwo Branta, Bydgoszcz 2005, s. 57-60.

sprawiedliwość, równość, praca czy powszechny dostęp do dóbr podstawowych. W tej koncepcji podkreśla się, że człowiek jest istotą społeczną (Arystoteles), mogącą się realizować wyłącznie we wspólnocie z innymi, opartej na zasadzie solidarności.

Podstawową przesłanką systemowej filozofii zrównoważonego rozwoju jest teza głosząca obiektywne zakorzenienie człowieka w obiektywnie istniejącej rzeczywistości. Prowadzi to do postawy biocentrycznej, wyrażającej się w trosce i odpowiedzialności człowieka za całość środowiska naturalnego. Za istotną wartość uznaje się zachowanie właściwego stanu ekosystemu. Podkreśla się, że człowiek jest istotą społeczną, lecz również przyrodniczą. Za najwyższą wartość uznaje się życie we wszelkich jego postaciach.

Konserwatorska filozofia zrównoważonego rozwoju zakłada z kolei nieustanny wzrost technicznych sposobów oddziaływania na przyrodę i tym samym rozrost socjofery, lecz zakłada także dokonujący się postęp moralny. Jest to podejście skrajnie antropocentryczne. Wzrost gospodarczy uznaje się za ważniejszy od stanu ekosystemów czy jakości życia ludzi. Nie oznacza to, że nie są one w ogóle brane pod uwagę. W przypadku jednak jakości życia rozumie się przez nią poziom konsumpcji mierzonej ilością wytwarzanych i zużywanych dóbr materialnych. W przypadku środowiska naturalnego traktuje się je jako ważne dla człowieka, lecz jedynie z punktu widzenia możliwości rozwoju gospodarczego. Dbałość o środowisko sprowadza się do postulatu korelacji działań gospodarczych z warunkami środowiskowymi.

Warto zauważyć, że u podstaw trzech wyróżnionych filozofii zrównoważonego rozwoju leżą dwie odmienne koncepcje człowieka. W odmianach pragmatycznej i systemowej tej filozofii człowiek jest traktowany jako osoba, tzn. istota obdarzona indywidualną tożsamością i osobowością, która pozostaje w relacjach z innymi i kieruje się zasadami moralnymi. W filozofii, którą nazwaliśmy konserwatorską człowiek to jednostka – podmiot różnych działań prowadzonych przez niego w ramach relacji społecznych (np. podmiot pracy czy podmiot konsumpcji). Tak rozumiany podmiot „jest z perspektywy teorii produktem indywidualizmu, egoizmu oraz prymatu uprawnień przed dobrem”³. Możemy podsumować ten wątek rozważań stwierdzeniem, że filozofie zrównoważonego rozwoju pragmatyczna i systemowa preferują w zachowaniu człowieka postawę altruizmu – prymatu dobra cudzego nad własnym. Altruizm ten przejawia się w praktyce postulatem nakazującym ograniczenie konsumpcji oraz postawą solidarności z innymi. Filozofia konserwatorska natomiast niesie ze sobą przekonanie, że właściwą postawą jest egoizm. Człowiek powinien postępować w stosunku do innych jak rozsądny egoista, stawiający swój interes i dobro przed innymi.

³ Papuziński A.: Aksjologia zrównoważonego rozwoju: próba typologizacji. „Problemy Ekorozwoju (Problems of Sustainable Development)”, Vol. 8, Nr 1, Polska Akademia Nauk. Komitet Człowiek i Środowisko, Lublin 2013, p. 18.

Pojęcie zrównoważonego rozwoju jest ideą społeczną i polityczną. Jej powstaniu towarzyszyły określone warunki społeczne, polityczne, gospodarcze i intelektualne. Zrozumienie samej idei wymaga nakreślenia chociażby w najogólniejszym zarysie owych warunków. Jej powstanie wiąże się z przemianami zachodzącymi w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX wieku w krajach zachodnich. Społeczeństwa tych krajów zaczęły, pod wpływem dokonujących się wówczas przemian, powodujących zniszczenie środowiska naturalnego zagrażające bytowi rodzaju ludzkiego, groźby wybuchu wojny nuklearnej, stawiać pytania o wartość osiągnięć powojennych. Apogeum nastroje te osiągnęły w 1968 roku. Wydarzenia, które wówczas nastąpiły, takie jak eksplozja kontrkulturowych ruchów młodzieżowych, działania wielu intelektualistów krytycznie ustosunkowanych do panującego porządku społecznego czy kontestacyjne ideologie, które doszły do głosu doprowadziły do fali społecznego niezadowolenia, która przelała się przez Europę i Amerykę Północną. Zachwiało to panujące *status quo* i to w najbardziej stabilnej części świata. Chęć jego zachowania zmusiła do działania różne podmioty z ONZ na czele. Od początku swojego istnienia koncepcja zrównoważonego rozwoju stanowi próbę odpowiedzi na pogarszający się stan środowiska naturalnego i jego negatywny wpływ na jakość ludzkiego życia. Jej narodziny były burzliwe. Stanowi reakcję przedstawicieli świata polityki i ekonomii na interpretację kryzysu ekologicznego w kategoriach opozycji natura – kultura.

Warto zauważyć, że szczególnie podejście reprezentowane przez ONZ cechuje zarówno realizm, jak i całościowe, wieloaspektowe ujęcie problematyki kryzysu środowiskowego. Już w pierwszym raporcie ówczesnego Sekretarza Generalnego ONZ-u U'Thanta z 26 czerwca 1969 roku zatytułowanego *Człowiek i jego środowisko* ogólnosiwiatowy kryzys został przedstawiony w powiązaniu z takimi negatywnymi zjawiskami jak eksplozja demograficzna, zmniejszanie się areału ziem uprawnych, bezplanowy rozwój stref miejskich, zagrożenie wyginięciem wielu gatunków zwierząt i roślin, kiepska integracja rozwoju techniki z koniecznością zachowania dobrego stanu środowiska naturalnego. Podejście ONZ-u do globalnych problemów jest systemowe (holistyczne), oparte na przekonaniu, że występuje tutaj cała sieć wzajemnie warunkujących się elementów – swoisty system naczyń połączonych. Zakłada się, że ingerencja w którykolwiek z problemów społecznych w wymiarach przyrodniczym, gospodarczym czy społecznym skutkuje zmianami w pozostałych. Sama kategoria problemu społecznego zakłada podejście socjologiczne⁴. W niniejszym artykule będzie poruszany jednak najbardziej aspekt filozoficzny związany z koncepcją zrównoważonego rozwoju. Spróbujemy nakreślić perspektywę tego, co określa się najczęściej jako filozofię zrównoważonego rozwoju.

⁴ Zob. na ten temat np. Frysztacki K.: Problemy społeczne. Encyklopedia socjologii, t. 3. Oficyna Naukowa, Warszawa 2000.

Znawcy przedmiotu powiadają, że można mówić o paradygmacie filozofii zrównoważonego rozwoju. Oznacza to, że kategoria zrównoważonego rozwoju stała się kategorią filozoficzną. Czym jest ów paradygmat? W sensie ogólnym chodzi tutaj o pewien wzorzec prowadzenia refleksji filozoficznej, na który składają się schematy pojęciowe, osiągnięte wyniki i procedury organizujące badania. Co konstytuuje ten paradygmat? Zacytujmy dłuższy fragment z artykułu Andrzeja Papuzińskiego, który pisze w sposób następujący: „(...) można wskazać główne determinanty paradygmatu filozofii zrównoważonego rozwoju. To: 1. Horyzont problemowy, czyli zbiór problemów społecznych powiązanych na zasadzie „naczyń połączonych” z tzw. problemem ekologicznym, 2. Tradycja filozoficzna, tzn. elementy dziedzictwa filozoficznego – rozumianego jako całość refleksji filozoficznej rozwijanej na przestrzeni dziejów – istotne tu i teraz z uwagi na owe problemy społeczne. Wymienione determinanty obligują do określenia paradygmatu filozofii zrównoważonego w kategoriach takich założeń, jak: 1. Ontologiczne – człowiek zajmuje na tyle wyjątkowe miejsce we wszechświecie, aby było uprawnione traktowanie przyrody jako jego środowiska, czyli ujmowanie przyrody ze względu na człowieka, np. jego egzystencję, dobro, interes, potrzebę, pragnienie; 2. Antropologiczne – człowiek jest istotą społeczną, mogącą siebie spełnić wyłącznie w grupie, za sprawą relacji nawiązywanych z innymi ludźmi; 3. Aksjologiczne – najważniejszą wartością jest solidarność z innymi ludźmi, jak np. rodzina, przyjaciele, współpracownicy, sąsiedzi itd., obecnymi oraz przyszłymi pokoleniami; 4. Historiozoficzne – ludzkość jest predestynowana do rozwoju i postępu w trakcie historycznego procesu samodoskonalenia się człowieka”⁵. Nietrudno zauważyć, że omawiany paradygmat zakłada szerokie spectrum dyscyplin filozoficznych – od ontologii, przez aksjologię, antropologię, na historiozofii skończywszy, zaangażowanych w projekt omawianego paradygmatu.

Spróbujmy, pomimo wielości istniejących definicji, doprecyzować samo pojęcie zrównoważonego rozwoju. Często przytaczaną jest definicja zawarta w raporcie Światowej Komisji ds. Środowiska i Rozwoju *Nasza wspólna przyszłość*. Czytamy tam, że zrównoważony rozwój jest to: „rozwój, który zaspokaja potrzeby obecne, nie pozbawiając przyszłych pokoleń możliwości zaspokojenia ich potrzeb”⁶. W dalszej części cytowanego dokumentu za nadrzędny cel zrównoważonego rozwoju uznano zaspokojenie potrzeb oraz aspiracji ludzi. Raport podkreśla zatem prawo człowieka do samorealizacji i rozwoju. Co istotne, prawo to, według twórców raportu, przysługuje wszystkim ludziom, tzn. powinno być realizowane w skali globalnej. Szczegółowe cele zasady zrównoważonego rozwoju na płaszczyźnie

⁵ Papuziński A.: Filozofia zrównoważonego rozwoju jako subdyscyplina badań filozoficznych. „Problemy Ekorozwoju” (Problems of Sustainable Development), vol. 2, nr 2, Polska Akademia Nauk. Komitet Człowiek i Środowisko, Lublin 2007, s. 31.

⁶ *Nasza Wspólna Przyszłość*. Raport Światowej Komisji do spraw Środowiska i Rozwoju. PWE, Warszawa 1991, s. 67.

działań politycznych odnajdujemy w tzw. *Tezach Berlińskich na Rzecz Zrównoważonego Rozwoju* z 8 października 2005 roku. Według tego dokumentu zrównoważony rozwój to rozwój „zapewniający rzeczywistą realizację społeczeństwa obywatelskiego poprzez rozwój demokracji i integrację polityk: gospodarczej, zatrudnienia, mieszkaniowej i budownictwa, edukacyjnej i naukowej, zdrowotnej i socjalnej; to rozwój zmierzający do takiego społeczeństwa, w którym są zapewnione wolność i jakość życia dla dzisiejszych i przyszłych pokoleń w ramach polityczno-prawnych uwarunkowań”⁷. Interesujące jest, że w cytowanych dokumentach praktycznie nie odnajdujemy wzmianek o ochronie środowiska, kiedy mowa o celach zrównoważonego rozwoju. Wynika to z faktu, że ochrona przyrody jest kategorią służebną wobec podstawowych celów zrównoważonego rozwoju. Oczywiście pojawia się ona w innych miejscach omawianych dokumentów. Strategia zrównoważonego (stabilnego) rozwoju zakłada osiągnięcie harmonii pomiędzy ludźmi oraz pomiędzy ludzkością a przyrodą. Ochrona środowiska naturalnego jest jednym z elementów realizacji celów ekonomicznych i społecznych.

Z punktu widzenia filozofii zrównoważonego rozwoju jedną z podstawowych kwestii jest określenie sensu używanych podstawowych pojęć, takich jak: natura, zrównoważenie czy sprawiedliwość. Sens pojęcia zrównoważonego rozwoju jest funkcją znaczenia nadawanego tym pojęciom. Jako przykład może służyć kategoria natury, której przypisuje się różne znaczenia w zależności np. od tego, do jakiej grupy interesów należą osoby dokonujące interpretacji jej znaczenia. Inaczej ujmują je przedstawiciele ruchów ekologicznych, inaczej politycy, przedstawiciele lokalnych społeczności czy biolodzy. Podobne problemy interpretacyjne pojawiają się przy analizie znaczenia pojęcia sprawiedliwości⁸. Problem polega tutaj między innymi na tym, że filozofia nigdy nie wypracowała jednej teorii dotyczącej jakiegokolwiek koncepcji, nawet takiej, którą skłonna byłaby zaakceptować chociażby większość myślicieli. Nie oznacza to jednak, że dyskurs filozoficzny pozbawiony jest elementów, które upoważniałyby nas do mówienia o postępie w filozofii. Postęp taki niewątpliwie ma miejsce, jego natura jest jednak odmienna od postępu chociażby w naukach przyrodniczych.

Podstawą filozofii zrównoważonego rozwoju jest bez wątpienia aksjologia. Cytowany powyżej A. Papuziński stwierdza: „Różnice w podejściu do zrównoważonego rozwoju, w tym do aksjologii tego programu, są uwarunkowane przez wiele różnych przyczyn. Wśród nich można wymienić ignorancję, partykularne interesy, nieostrość i wieloznaczność kategorii używanych do definiowania pojęcia *zrównoważony rozwój*, a także *kierownicze idee*

⁷ Cyt za: Papuziński A.: *Filozofia...*, op.cit., s. 32.

⁸ Pojęcie sprawiedliwości w filozofii europejskiej ma długą historię. Jest to jednocześnie jedno z najważniejszych pojęć filozofii praktycznej, resp. aksjologii. Lista wybitnych myślicieli, którzy włączali się aktywnie w trwającą przez wieki dyskusję nad pojęciem sprawiedliwości jest długa. Wystarczy wspomnieć tak wielkie postaci jak Platon, Arystoteles, św. Tomasz z Akwinu czy w czasach współczesnych John Rawls.

ludzkości, przekonania światopoglądowe, wartościowania oraz podejścia metodologiczne, które determinują obraz rzeczywistości”⁹. W kwestii aksjologii, leżącej u podstaw koncepcji zrównoważonego rozwoju, należy zadać podstawowe pytanie o rodzaj tej aksjologii oraz rodzaj wartości ją konstytuujących. Na pytanie to należy odpowiedzieć, że nie ma jednej aksjologii leżącej u podstaw zrównoważonego rozwoju, podobnie jak nie ma jednej filozofii zrównoważonego rozwoju. Spróbujmy zatem wyeksplikować podstawowe założenia filozoficzne leżące u podstaw omawianej koncepcji, które są wspólne dla różnych ujęć.

Autor niniejszych słów podziela przekonanie, że filozofia jest jednym z najważniejszych czynników, które ukształtowały naszą europejską kulturę. Jeśli zgodzimy się z tą tezą, wówczas jesteśmy także skłonni uznać, że podstawowe pojęcia, których używamy do opisu świata mają także filozoficzny rodowód. To w dziełach wielkich filozofów odnajdujemy idee, koncepcje, światopoglądy, wartości oraz zasady metodologiczne, których używamy do opisu różnego typu zjawisk w otaczającej nas rzeczywistości. Odnosi się to również do zrównoważonego rozwoju. W debatach na temat zrównoważonego rozwoju przewijają się różne pojęcia, teorie, założenia o charakterze filozoficznym.

Jeden z polskich filozofów zajmujących się aksjologią zrównoważonego rozwoju – Włodzimierz Tyburski wraz z Piotrem Domerackim charakteryzują ją w następujących słowach: „Aksjologia zrównoważonego rozwoju proponuje zestaw uniwersalnych wartości takich jak: życie, zdrowie, sprawiedliwość, które mają tę zaletę, że gotów je zaakceptować każdy człowiek i dlatego można wokół nich zjednoczyć ludzi w skali globu”¹⁰. Innymi słowy, aksjologia zrównoważonego rozwoju opiera się na uniwersalnych – ogólnoludzkich wartościach. Człowiek w ramach działań o charakterze: gospodarczym, ekologicznym i społecznym stara się realizować te wartości i, jeśli zajdzie taka potrzeba, chronić je. Działania te przenoszą aksjologię zrównoważonego rozwoju w sferę praktyki. Wartości w nich realizowane i, jeśli zachodzi taka potrzeba, chronione wyznaczają kierunek działań i w tym sensie stanowią podstawę omawianej koncepcji. Innymi słowy, działania nieodwołujące się do wspomnianych wartości, nawet podejmowane pod szyldem zrównoważonego rozwoju, nie są nimi faktycznie. Życie jako takie, a w szczególności życie i zdrowie człowieka uznaje się za wartości najwyższe, chociaż nie absolutne¹¹. Środowisko społeczno-przyrodnicze uznaje się za dobro wspólne oraz wartość podstawową zarówno

⁹ Papuziński A.: *Aksjologia...*, op.cit., s. 7.

¹⁰ Domeracki P., Tyburski W.: *Podstawy edukacji i kształtowania świadomości społecznej w duchu zrównoważonego rozwoju*, [w:] Tyburski W. (red.): *Zasady kształtowania postaw sprzyjających wdrażaniu zrównoważonego rozwoju*. Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń 2011, s. 233-281.

¹¹ Jak zauważa Marek Tański dopiero w kontekście działań opartych na wartościach związanych z zachowaniem życia i zdobywaniem wiedzy, w tym samowiedzy, można mówić o etyce zrównoważonego rozwoju. Zob. Tański M.: *Człowiek transgresyjny w ujęciu Józefa Kozielskiego a problematyka zrównoważonego rozwoju*. „Problemy Ekorozwoju (Problems of Sustainable Development)”, vol. 10, nr 1, Polska Akademia Nauk. Komitet Człowiek i Środowisko, Lublin 2015, s. 64.

obecnych, jak i przyszłych pokoleń. Interesujące, że wielu uczonych nie rozdziela środowisk naturalnego od społecznego. U podstaw tego sposobu myślenia leży założenie natury ontologicznej o bycie ludzkim jako zakorzenionym w dwóch światach: natury oraz kultury.

Leszek Gawor nawiązując do koncepcji W. Tyburskiego dzieli wartości na rudymentarne (wyjściowe), teleologiczne o charakterze autotelicznym, ważne dla wszelkich form życia oraz instrumentalne, służące jako środki do osiągnięcia założonych celów. Łącznie wspomniany autor wymienia dziewięć wartości istotnych dla zrównoważonego rozwoju. Wartości rudymentarne to wolność i pacyfizm; teleologiczne to godność, egalitaryzm, życie oraz sprawiedliwość. Do wartości instrumentalnych należą odpowiedzialność, umiar oraz wspólnotowość (zarówno wewnątrz-, jak i międzygatunkowa)¹². Jest to oczywiście, jakkolwiek interesująca, jedna z wielu możliwych typologii wartości leżących u podstaw omawianej tytułowej koncepcji.

Niektórzy autorzy uważają, że należy wprowadzić dwa typy wartości: idealne (konstytutywne) oraz praktyczne. Do tych pierwszych należałoby zaliczyć wartości rudymentarne, natomiast do praktycznych – autoteliczne i instrumentalne. Wynika to z przekonania, że wartości praktyczne bez idealnych cechowałyby zupełną dowolność, natomiast idealne bez praktycznych byłyby wyalienowane z rzeczywistości¹³. Autorowi tego tekstu wydaje się, że rozróżnienie takie nie jest konieczne, ponieważ stopniowanie wartości ze względu na kryterium „praktyczności” nie jest trafne. Wartości rzeczywiście mogą należeć do różnych poziomów, lecz kryterium podziału stanowią relacje pomiędzy samymi wartościami. Innymi słowy, istnieją wartości niższe i wyższe, lecz nie ze względu na konkretną sferę bytową, do której je stosujemy, lecz wyłącznie z powodu ich uposażenia jakościowego.

Podstawowym założeniem metafizycznym leżącym u podstaw filozofii zrównoważonego rozwoju jest realizm. Przejawia się on w przekonaniu, że zarówno rzeczywistość przyrodnicza, jak i społeczna są w swoim istnieniu niezależne od jakiegokolwiek świadomości. Drugą przesłanką jest monizm naturalistyczny. Zgodnie z tym stanowiskiem byt społeczny (socjosfera) oraz przyroda (biosfera) stanowią jedność. Wyrażając się ściślej, świat społeczny jest częścią natury. Człowiek jest traktowany w ujęciu monistycznym jako element natury. Przesłanką antropologiczną jest teza głosząca racjonalność istoty ludzkiej. Racjonalność ta przejawia się w dążeniu człowieka do poznawania świata za pomocą metod naukowych i opanowywaniu przyrody. Jednak racjonalność narzuca człowiekowi imperatyw doskonalenia się moralnego. Wzorzec racjonalności nakładający na człowieka zobowiązania

¹² Zob. Gawor J.: *Filozofia zrównoważonego rozwoju – preliminaria. „Problemy ekorozwoju (Problems of Sustainable Development)”*, vol. 5, nr 2, Polska Akademia Nauk. Komitet Człowiek i Środowisko, Lublin 2010, s. 69-76.

¹³ Papuziński A.: *Aksjologia...*, op.cit., s. 10.

moralne pochodzi w naszej kulturze od greckiego filozofa Sokratesa. Izydora Dąbska w swoim *Zarysie historii filozofii greckiej* pisała o nim: „Raz na setki lat pojawiają się wśród ludzkich społeczeństw jednostki niezwyklej miary. Ludzie ci za życia uwielbiani przez jednych, nienawidzeni przez drugich, stwarzają własny świat myśli, po śmierci zasięgiem swych wpływów wybiegają daleko w przyszłość, stają się nieśmiertelni. Typy wielkich nauczycieli ludzkości. Należy do nich niewątpliwie Sokrates. (...) Wierzył w potęgę rozumu ludzkiego, a poszukiwanie prawdy, zwłaszcza w zakresie zagadnień etycznych, tudzież walkę z ukrytymi pod pozorami mądrości ignorancją i niejasnością myśli uważał za cel swego życia”¹⁴. Jak zauważa A. Papuziński, z powyższych przesłanek wynikają dla filozofii zrównoważonego rozwoju trzy ważne konsekwencje. „Pierwsza mówi o tym, że moralność jest wystarczającą osłoną przed negatywnymi skutkami technicznych zastosowań osiągnięć naukowych. Druga, że człowiek jest istotą samokrytyczną, dzięki umiejętności zwrotnej oceny skutków własnego postępowania uzdolnioną do korekty stawianych sobie celów i metod ich osiągania. Trzecia, że do właściwości człowieka należy zdolność przewyższania własnych ograniczeń biologicznych w procesie tworzenia kultury”¹⁵. Podsumowując omawiany wątek możemy stwierdzić, że w zarysowanej perspektywie zarówno świat specyficznie ludzki – kultura – nadbudowany na rzeczywistości przyrodniczej, w różnych jego wymiarach (m.in. techniki stanowiącej narzędzie oddziaływania na przyrodę), jak i sfera moralności są emanacją intelektu. Racjonalność także nakazuje otoczyć należyłą troską biosferę, gdyż socjosfera jest przecież od niej kauzalnie zależna. Filozofia zrównoważonego rozwoju zdaje się zatem stanowić naturalną konsekwencję nakazów ludzkiej racjonalności i moralności¹⁶. Za najważniejszą jej przesłankę uznać należy chyba przekonanie o obiektywnym zakorzenieniu bytu człowieka w otaczającej, istniejącej w sposób obiektywny rzeczywistości. Przesłanka ta jest tak ważna, ponieważ to ona kieruje uwagę człowieka na myślenie w kategoriach odpowiedzialności za całą biosferę. W obliczu sytuacji konfliktu pomiędzy celami ekonomicznymi, społecznymi i ekologicznymi rozstrzygającym kryterium staje się stan ekosystemu.

Zastanówmy się czy możliwe jest wskazanie jakiejś perspektywy wykraczającej poza możliwe różnego typu partykularne filozofie zrównoważonego rozwoju – perspektywy metafizycznej. W jakimś zakresie staraliśmy się odpowiedzieć na to pytanie powyżej wskazując na podstawowe przesłanki natury metafizycznej, aksjologicznej i antropologicznej,

¹⁴ Dąbska I.: *Zarys historii filozofii greckiej*. Daimonion, Lublin 1993, s. 61-62.

¹⁵ Papuziński A.: *Aksjologia...*, op.cit., s. 13.

¹⁶ Autor zdaje sobie naturalnie sprawę z jednostronności zaprezentowanego ujęcia. Człowiek wszak nie jest istotą czysto racjonalną, jednowymiarową. Natura ludzka kierowana jest także przez inne motywy, jak namiętności, popędy, emocje. Wątku tego jednak nie rozwija w tym tekście, zarówno z powodu ograniczeń podyktowanych objętością artykułu, jak i z faktu, że wątek, nazwijmy go romantycznym, jest w omawianej koncepcji marginalizowany.

fundujące różne filozofie związane z omawianą koncepcją. Dla różnych dyskursów filozoficznych zrównoważonego rozwoju wspólna jest refleksja o charakterze aksjologicznym, dotycząca jakości życia. Nieodzownym elementem tej refleksji jest także problematyka z zakresu filozofii prawa i etyki, dotycząca praw przyszłych pokoleń oraz zagadnienie sprawiedliwości międzypokoleniowej. Filozofia zrównoważonego rozwoju nie może pominąć historiozoficznych rozważań nad kategorią postępu, jego wartości, wartości cywilizacji jako takiej, idei rozwoju i wzrostu. Ważna jest również dyskusja na temat roli społeczeństwa obywatelskiego w realizacji idei zrównoważonego rozwoju czy działań, które powinny być podjęte w warunkach globalizacji.

Bibliografia

1. Dąbmska I.: Zarys historii filozofii greckiej. Daimonion, Lublin 1993.
2. Domeracki P., Tyburski W.: Podstawy edukacji i kształtowania świadomości społecznej w duchu zrównoważonego rozwoju, [w:] Tyburski W. (red.): Zasady kształtowania postaw sprzyjających wdrażaniu zrównoważonego rozwoju. Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń 2011.
3. Frysztański K.: Problemy społeczne. Encyklopedia socjologii, t. 3. Oficyna Naukowa, Warszawa 2000.
4. Gawor J.: Filozofia zrównoważonego rozwoju – preliminaria. „Problemy Ekorozwoju (Problems of Sustainable Development)”, vol. 5, nr 2, Polska Akademia Nauk. Komitet Człowiek i Środowisko, Lublin 2010.
5. Hull Z.: Filozofie zrównoważonego rozwoju, [w:] Papuziński A. (red.): Zrównoważony rozwój. Od utopii do praw człowieka. Branta, Bydgoszcz 2005.
6. Jonas H.: Zasada odpowiedzialności: etyka dla cywilizacji technologicznej. Platan, Kraków 1996.
7. Nasza Wspólna Przyszłość. Raport Światowej Komisji do spraw Środowiska i Rozwoju. PWE, Warszawa 1991.
8. Papuziński A.: Aksjologia zrównoważonego rozwoju: próba typologizacji. „Problemy Ekorozwoju (Problems of Sustainable Development)”, vol. 8, nr 1, Polska Akademia Nauk. Komitet Człowiek i Środowisko, Lublin 2013.
9. Papuziński A.: Filozofia zrównoważonego rozwoju jako subdyscyplina badań filozoficznych. „Problemy Ekorozwoju (Problems of Sustainable Development)”, vol. 2, nr 2, Polska Akademia Nauk. Komitet Człowiek i Środowisko, Lublin 2007.
10. Pawłowski A.: Rozwój zrównoważony – idea, filozofia, praktyka. Monografie, nr 51, Komitet Inżynierii Środowiska PAN, Lublin 2008.

11. Piontek B.: *Koncepcja rozwoju zrównoważonego i trwałego* Polski. PWN, Warszawa 2002.
12. Tański M.: Człowiek transgresyjny w ujęciu Józefa Koźmieleckiego a problematyka zrównoważonego rozwoju. „Problemy Ekorozwoju (Problems of Sustainable Development)”, vol. 10, nr 1, Polska Akademia Nauk. Komitet Człowiek i Środowisko, Lublin 2015.
13. Tyburski W. (red.): *Zasady kształtowania postaw sprzyjających wdrażaniu zrównoważonego rozwoju*. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2011.

Abstract

The concept of sustainable development is the subject of many analyzes of scientists representing various disciplines of knowledge. It has become a fundamental concept within biology, geography and environmental protection. It is also used with increasing frequency in the social sciences. Sustainable development can be defined as development that meets the needs of the present generations without compromising the ability of future generations to meet their own needs. In the presented article the author is seeking the philosophical assumptions underlying the concept of sustainable development. It turns out that at the foundations of the philosophy of sustainable development lie metaphysical, axiological and anthropological premises.